

บทที่ ๑

บทนำ

๑. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระพุทธศาสนาถือว่าเป็นศาสนาหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของผู้คนที่นับถือโดยเฉพาะเมื่อพระพุทธศาสนาได้เผยแผ่ไปสู่ดินแดนใดผู้คนในดินแดนนั้นก็จะนำเอาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้เพื่อให้สอดคล้องกับความเชื่อและค่านิยมท้องถิ่นอันเป็นกุศโลบายของผู้รู้ที่จะสามารถนำเอาหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเข้าสู่วิถีทางวัฒนธรรมของสังคมได้ สำหรับภาคอีสานก็เช่นเดียวกันเมื่อพระพุทธศาสนาได้เผยแผ่เข้าไปสู่พื้นที่ต่างๆ แล้วผู้คนก็ได้ประยุกต์หลักคำสอนให้เข้ากับวิถีทางวัฒนธรรมความเชื่อดั้งเดิมที่เคยเคารพนับถือบูชาผีประเภทต่างๆ หรือเทวดาด้วยการทำบุญเพื่อเช่นสรวงบูชาผีในรอบปีซึ่งเรียกว่า “ฮีต” หรือจารีตที่เคยนับถือกันอย่างเคร่งครัดมาก่อน ด้วยการปรับฮีตหรือจารีตนั้นให้มีเนื้อหาของการทำบุญให้ทานและรักษาศีลตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเรียกว่าเป็นฮีตหรือจารีตของการทำบุญกุศลในรอบ ๑๒ เดือน เรียกว่า ฮีต ๑๒ ซึ่งคำว่า“ฮีต”หรือ“ริต”หรือ“จารีตประเพณี” หมายความว่า "ประเพณี อันเนื่องด้วยศีลธรรมซึ่งคนส่วนรวมถือว่ามีค่าแก่สังคม ใครประพฤติฝ่าฝืนหรือดเว้น ไปไม่กระทำ ตามที่กำหนดไว้ ถือว่าผิดเป็นชั่ว" ฮีต สิบสองของชาวอีสานเป็นฮีตที่บริสุทธิ์ เป็นเรื่องของความเชื่อในพระพุทธศาสนาและประเพณีนิยมพื้นบ้านเป็นประเพณีที่สมาชิกในสังคมจะได้มีโอกาสร่วมชุมนุมกันทำบุญประจำทุกๆ เดือนของรอบปี ผลที่ได้รับคือทุกคนจะได้มีเวลาเข้าวัดใกล้ชิดกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ยิ่งขึ้น ทำให้ได้มีโอกาสพบปะและรู้จักมักคุ้นกันรวมทั้งเป็นจารีตบังคับให้ทุก ๆ คนเสียสละทำงาน ร่วมกัน เมื่อว่างจากงานประจำแล้ว ดังนั้นประเพณีฮีตสิบสองก็คือประเพณีสิบสองเดือนได้แก่

เดือนอ้าย	บุญเข้ากรรม	เดือนยี่	บุญคูณลาน
เดือนสาม	บุญข้าวจี	เดือนสี่	บุญเวส/มหาชาติ
เดือนห้า	บุญมหาสงกรานต์	เดือนหก	บุญบั้งไฟ
เดือนเจ็ด	บุญข้าสะ	เดือนแปด	บุญเข้าพรรษา
เดือนเก้า	บุญข้าวประดับดิน	เดือนสิบ	บุญข้าวสาก
เดือนสิบเอ็ด	บุญออกพรรษา	เดือนสิบสอง	บุญกฐิน ^๑

และในประเพณีแห่งการทำบุญในรอบปีหรือฮีต ๑๒ นี้เราจะพบว่าในเดือนที่ ๙ เป็นเดือนที่ชาวอีสานเชื่อว่าในช่วงเวลาดังกล่าวผู้ปกครองนรกได้ปลดปล่อยวิญญาณที่กระทำความผิดคือตกนรกไปเป็นเปรตก็ดีหรือว่าเป็นสัตว์นรกให้กลับมาหาญาติของตน โดยความเชื่อนี้ก็เป็นความเชื่อที่

^๑ พวงพิกุล มัชฌิมา, “บุญข้าวประดับดินและบุญข้าวสากบ้านกุดรัง ตำบลกุดรัง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม”, วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๓๗), หน้า ๑๗.บรรณธิการ, พจนานุกรมภาษาถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๓๗), หน้า ๒๔. ประมวล พิมพ์เสน, ความเชื่อเรื่องผี ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวอีสาน, (ขอนแก่น : โรงพิมพ์พระธรรมขันธ์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๑.

ได้รับอภิไศพลมาจากเรื่องราวในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ก็คือเรื่องเปรตผู้เป็นญาติของพระเจ้าพิมพิสารที่ทรงกระทำหลังจากฉลองพระเชตะวันมหาวิหาร จึงได้กราบทูลพระพุทธองค์ และคณะสงฆ์เพื่อมาฉันภัตตาหารและเพื่อถวายเสื้อผ้าอาภรณ์อุทิศแก่พระญาติผู้ล่วงลับหรือบุพเพตชน เพราะไม่ต้องการให้บรรพชนหิวโหยและเปลือยกายซึ่งผลจากการทำบุญอุทิศดังกล่าวก็ทำให้ญาติของพระองค์ที่รอส่วนบุญมานับกับกัลป์หลายพุทธันดรได้รับส่วนบุญที่พระองค์ได้อุทิศให้ในวันดังกล่าว^๒ และด้วยเหตุดังกล่าวนี้ นักปราชญ์หรือพระเถระชาวอีสานจึงได้นำเอาเรื่องราวนี้มาเป็นมูลเหตุหรือต้นเค้าของการจัดประเพณีบุญขึ้นโดยเรียกชื่อประเพณีนี้ว่า “ประเพณีบุญข้าวประดับดิน” หมายความว่า เป็นประเพณีการทำบุญให้เปรตด้วยการห่อข้าวปลาอาหารและของขบเคี้ยวต่างๆ เป็นห่อๆ แล้วนำไปถวายทานแด่พระสงฆ์แล้วจากนั้นก็นำอาหารเหล่านั้นไปแขวนไว้ตามต้นไม้ข้าง ตามบริเวณกำแพงวัดบ้าง (คนอีสานโบราณเรียกกำแพงวัดว่า ต้ายวัด) เพื่อให้ทานกับเปรตที่ไม่ใช่ญาติของตนหรือเป็นญาติที่ตนคิดไม่ถึงหรืออุทิศทานไม่ถึง เพราะอาการที่มีการถวายหรือให้ทานโดยการวางไว้ตามดินตามต้นไม้เองชาวอีสานจึงเรียกงานบุญนี้ว่าเป็นบุญ “ข้าวประดับดิน” หรือบุญเดือนเก้า เพราะมีกำหนดทำกันจนเป็นประเพณีในเดือนเก้า^๓ ซึ่งมีนัยยะของการทำบุญให้เปรตเหมือนกับในบางจังหวัดที่ทำบุญในงานสารทหรืองานทำบุญชิงเปรต หรือประเพณีแห่โพนตาของชาวจังหวัดสุรินทร์

ในประเพณีการทำบุญข้าวประดับดินของชาวอีสานนี้ถือว่าเป็นการทำบุญที่ยิ่งใหญ่โดยมุ่งหวังให้ชาวพุทธได้รู้จักการสละสิ่งของเพื่อให้ทาน และมีโอกาสรักษาศีลและเจริญภาวนาด้วยการทำบุญอุทิศให้กับญาติที่ล่วงลับไปแล้วด้วยสำนึกในความกตัญญูกตเวทิต์ที่ญาติได้กระทำไว้กับตนเมื่อคราวที่ยังมีชีวิตอยู่ อันเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้คนได้มาพบปะพูดคุยสังสรรค์และสร้างความสามัคคีให้เกิดในชุมชนได้^๔

จังหวัดหนองคายถือได้ว่าเป็นอีกจังหวัดหนึ่งในภาคอีสานที่ยังคงรักษาดมเนินมประเพณีหรือฮีต ๑๒ เดือนนี้มาตั้งแต่ครั้งบรรพกาลจวบจนปัจจุบันนี้ก็ยังมีการสืบทอดประเพณีนี้อยู่โดยมีการจัดงานบุญประเพณีนี้ในทุกวัดของชุมชน โดยเฉพาะในเขตเทศบาลเมืองหนองคายนั้นก็มีจัดงานบุญประเพณีนี้อยู่ทุกปี และเหตุที่เขตเทศบาลเมืองหนองคายนั้นมีวัดอยู่จำนวน ๓๐ กว่าวัดแต่ละวัดก็มีการจัดประเพณีนี้อยู่เป็นประจำแสดงให้เห็นว่าแรงศรัทธาของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายนั้นยังคงมีความมั่นคงในบรรพพระพุทธศาสนา และเพราะเหตุที่ชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายได้มีการจัดงานบุญประเพณีบุญเดือนเก้าหรือบุญข้าวประดับดินนี้ทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษากระบวนการจัดงานประเพณีการทำบุญข้าวประดับดินนี้ว่ามีหลักธรรมใดแทรกอยู่ใน

^๒ ชู.เปต. (ไทย) ๒๖/๑๑๑/๑๖๓-๑๖๔.สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **สารานุกรมพระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๒๙), หน้า ๔๗๒.มูลนิธิมหาจุฬาราชวิทยาลัย, **“พระอัมมปทัฏฐกถา แปล ภาค ๗ เรื่อง บุญกรรมของพระเจ้าพิมพิสาร”**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๘๗-๙๖.

^๓ ทองคำ อ่อนมะสีสอน, **วัดจะนาบุญมหาศาลา**, (เวียงจันทน์ : โรงพิมพ์เวียงจันทน์, ๒๕๓๕), หน้า ๒๑-๒๕. อ่างใน สมใจ ศรีหล้า, “กลุ่มชาติพันธุ์อำ-บรู : การสร้างและการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์” **วารสารสังคมลุ่มน้ำโขง**, ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มีนาคม, ๒๕๕๐) : ๙๘.

^๔ พวงพิกุล มัชฌิมา, “บุญข้าวประดับดินและบุญข้าวสากบ้านกุดรัง ตำบลกุดรัง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม”, หน้า ๑๗.

เนื้อหาของการจัดงานบุญนั้นบ้าง ซึ่งจากการศึกษาพบว่าประเด็นเรื่องมูลเหตุของการจัดงานประเพณีนี้ก็มุ่งถึงหลักธรรมที่สำคัญประการหนึ่งก็คือหลักกตัญญูกตเวทีเพราะเป็นเรื่องของการแสดงออกถึงความสำนึกในบุญคุณของเปรตชนนั้น จากนั้นในกระบวนการของการจัดงานพิธีกรรมบางอย่างยังได้บ่งถึงหลักธรรมบางประการอยู่ด้วย เช่น การรักษาศีล การให้ทาน และการอุทิศส่วนบุญก็ถือว่าเป็นการเจริญภาวนาซึ่งถือว่าเป็นหลักบุญกิริยาวัตถุ ๓^๕ และในหลักการนี้สามารถที่จะพิจารณาให้เห็นถึงหลักคำสอนเรื่องบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ด้วย^๖ นอกจากนี้ก็ยังมีหลักการสงเคราะห์ญาติ หลักสามัคคี เป็นต้น ซึ่งถือว่าหลักธรรมสำคัญนี้เป็นหลักธรรมที่มีปรากฏในการทำบุญในประเพณีบุญข้าวประดับดินนี้ซึ่งผู้วิจัยหวังว่าเมื่อดำเนินการวิจัยเสร็จแล้วจะเป็นประโยชน์ทั้งแก่ผู้วิจัยและชุมชนที่จะสามารถนำเอาหลักธรรมที่ศึกษาค้นคว้านี้ไปใช้ประโยชน์ในอนาคตต่อไปได้

๒. วัตถุประสงค์การวิจัย

- (๑) เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องการทำบุญอุทิศส่วนบุญกุศลให้กับเปรตชนในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทและประเพณีบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย
- (๒) เพื่อศึกษาหลักธรรมและคติธรรมที่ปรากฏในประเพณีบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย
- (๓) เพื่อศึกษาหลักธรรมและคติธรรมที่ปรากฏในประเพณีบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายในฐานะเป็นสื่อสอนธรรม

๓. ขอบเขตการวิจัย

ในการดำเนินการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการวิจัยไว้ ๒ ด้านคือ (๑) ขอบเขตด้านพื้นที่ การวิจัยครั้งนี้จะทำการศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมที่ปรากฏในประเพณีบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายเท่านั้น (๒) ขอบเขตด้านแหล่งข้อมูลเอกสารจะศึกษาค้นคว้าจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง ส่วนข้อมูลภาคสนามจะศึกษาจากการสัมภาษณ์ผู้รู้และประชาชนในพื้นที่เป็นหลัก

๔. นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

ประเพณี หมายถึง แบบแผนที่คนในสังคมประพฤติปฏิบัติสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน ในงานวิจัยนี้ หมายถึง ประเพณีทำบุญข้าวประดับดินและบุญข้าวสากของชาวอีสาน

อิตลีสอง หมายถึง ประเพณีทำบุญของชาวอีสานที่ต้องกระทำในแต่ละเดือน ในงานวิจัยนี้ หมายถึง ประเพณีการทำบุญข้าวประดับดิน คือ การทำบุญในวันแรม ๑๔ ค่ำ เดือน ๙ และบุญข้าวสาก คือ การทำบุญในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๐ ของชาวอีสาน

บุญข้าวประดับดิน หมายถึง บุญตามประเพณีของชาวพุทธภาคอีสานที่มุ่งถึงการทำบุญอุทิศให้กับญาติผู้ล่วงลับ

^๕ พุ. ธิติ.(ไทย) ๒๕/๒๓๘/๒๗๐. ; อัง. อรรถกถา.(ไทย) ๒๓/๑๒๖/๒๔๕.

^๖ พุ. ธ.(ไทย) ๒๕/๖๓/๑๗๖.

เปตชน ภาษาชาวบ้านว่า "เปรต" ซึ่งหมายถึง ผู้ที่รับความทุกข์ทรมานจากวิบากแห่งบาปกรรมที่ทำไว้ในเมืองมนุษย์ เมื่อตายไปจึงเป็นเปรตตกนรก ออดอยากแค้น คนข้างหลังจึงต้องทำบุญอุทิศให้ปีละครั้งเป็นการเฉพาะ

๕. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ก.เอกสาร

มณี พยอมยงค์ ได้ศึกษาเกี่ยวกับประเพณีพื้นบ้าน รวมไปถึงความเชื่อต่างๆ ในหนังสือ “ประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทย” สรุปความได้ว่า ความเชื่อเป็นคติที่เกิดกับมนุษย์ทุกรูปทุกนาม เป็นของคู่กับความไม่เชื่อ ในทางพุทธศาสนา เรียกว่า ศรัทธา แปลว่า ความเชื่อ ปสาทะ ความเลื่อมใส เห็นดีเห็นงามด้วย ส่วนอศรัทธาความไม่เชื่อ อปสาทะ ความไม่เลื่อมใส ก็เกิดขึ้นกับอีกกลุ่มหนึ่ง ตรงกันข้ามกับผู้ที่เชื่อเลื่อมใสสิ่งต่าง ๆ ที่คนเราได้สัมผัสด้วยอินทรีย์ทั้ง ๖ คือ ตาเห็นรูป หูฟังเสียง จมูกดมกลิ่น ลิ้นลิ้มรส ร่างกายสัมผัส ใจกระทบอารมณ์ จะเกิดความรู้สึกขึ้น กลายเป็นสัญเจตนา จุดเบื่องต้นแห่งนามธรรม เมื่อได้ประพฤติปฏิบัติทุกวัน เป็นการย้าให้ความเชื่อมั่นฝังแน่นอยู่ภายในชั้นสันดานจนยากที่จะถ้อยถอนได้ ต่อมาความคิดที่จะสร้างสัญลักษณ์ขึ้น ให้เป็นเครื่องหมายแทนสิ่งที่ตนเชื่อถือจึงสร้างสิ่งที่เป็นรูปธรรมต่าง ๆ ขึ้นอย่างใดอย่างหนึ่ง ความเชื่อจึงมี ๒ ประการ คือ ความเชื่อที่เกิดจากความคิดเป็นนามธรรมและความเชื่อที่สร้างเป็นสัญลักษณ์เป็นรูปธรรม^๗

สำลี รักสุทธี ได้ศึกษาเกี่ยวกับการทำบุญข้าวประดับดินและบุญข้าวสากว่าเป็นแสดงออกถึงความกตัญญูรู้คุณ ในหนังสือ “ฮีตสิบสอง คองสิบสี่” สรุปความได้ว่า...การเซ่นไหว้ผีบรรพบุรุษในประเพณีทำบุญข้าวประดับดินของภาคอีสาน จะมีการนำเครื่องเซ่นสังเวยจำพวกอาหารหวานคาว หรือหมาก พลู บุหรี่ ที่จัดใส่กระทงหรือภาชนะอื่นๆ วางไว้ตามพื้นดิน หรือโคนต้นไม้ เมื่อนำข้าวประดับดินไปวางไว้ตามที่ต่างๆ แล้ว ก็จะมีการทำบุญอุทิศส่วนกุศล นำข้าวปลาอาหารถวายพระสงฆ์ แม่ส่วนกุศลแก่ผู้ตายและผีไม่มีญาติ โดยมีจุดประสงค์เพื่อ แสดงออกถึงความกตัญญูทวดต่อบรรพบุรุษ หรือสำนึกในคุณค่าของดินและข้าวว่าเป็นสิ่งที่มีประโยชน์ต่อชีวิต จึงควรอนุรักษบำรุงด้วยความเอาใจใส่นับว่าเป็นความดี^๘

สัทธา อริยธรรมา ได้ศึกษาเกี่ยวกับประเพณี บุญสารท ในหนังสือ “บุญสารท แชนโดนตา ชีวิตไทย ชุมบูชาบุญเถา” สรุปความได้ว่า เป็นการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ผีบรรพบุรุษ เพื่อแสดงความกตัญญูรู้คุณ เป็นผลทางอ้อมให้ผี ผู้เป็นญาติช่วยให้ทำมาหากินได้คล่องหรือร่ำรวย เพื่อให้หมดเวรหมดกรรมที่เคยมีต่อกัน เพื่อให้ผีพวกเขามีความสุขไปสู่คติภพ เพื่อจะได้อำนวยพรให้ผู้อยู่ข้างหลัง และเพื่อสั่งสอนบุตรหลานให้มีความกตัญญูรู้คุณแม้แต่ผู้ล่วงลับไปแล้ว เป็นความเชื่อดั้งเดิม

^๗ มณี พยอมยงค์, ประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทย เล่ม ๑-๒, (เชียงใหม่ : ส.ทรัพย์การพิมพ์, ๒๕๒๙), หน้า ๑.

^๘ สำลี รักสุทธี, ฮีตสิบสอง คองสิบสี่, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พัฒนาศึกษา, ๒๕๔๔), หน้า ๗๑- ๗๓.

ผสมผสานกับความเชื่อทางพระพุทธศาสนาสมัยพุทธกาล กล่าวไว้เป็นอุทาหรณ์เตือนสติ คือ พระเจ้าพิมพิสารได้ทรงทำบุญอุทิศแก่พระญาติมีการปฏิบัติติดต่อกันมาไม่ขาดสาย^๙

สุเมธ เมธาวิทยกุล ได้ศึกษาเกี่ยวกับการทำบุญอุทิศส่วนกุศล ในหนังสือ “สังกัปปิธิกรรม” สรุปความได้ว่า ประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาทั้งหลาย โดยเฉพาะพระพุทธศาสนาเถรวาทในประเทศไทย เมื่อมีการปรารภงานบุญบางอย่างขึ้นในโอกาสใดโอกาสหนึ่ง ซึ่งอาจจะเนื่องด้วยเทศกาลสำคัญ หรือโอกาสพิเศษอันกำหนดกันขึ้นตามประเพณีนิยมทางสังคม ชุมชนหรือเฉพาะบุคคลก็ตาม ประเพณีอันเนื่องด้วยพระพุทธศาสนาอย่างหนึ่งที่ชาวพุทธ นิยมปฏิบัติในโอกาสสำคัญเช่นนั้น คือ การอุทิศส่วนกุศลให้แก่บรรพชนผู้ล่วงลับไปแล้ว นับตั้งแต่ชั้นบรรพชนผู้เป็นต้นตระกูล เรื่อยมาจนถึงเครือญาติที่ยังมีชีวิตอยู่หรือล่วงลับไปแล้ว ตลอดจนผู้มีอุปการคุณ ผู้ที่เป็นปูชนียบุคคลของสังคมและญาติมิตร ทั้งปวง ทั้งนี้ เพื่อเป็นการแสดงออกถึงความปรารถนาดีมุ่งประโยชน์สุขต่อบุคคลเหล่านั้นเป็นที่ตั้ง อีกทั้งแสดงออกซึ่งความกตัญญูตเวทีแก่ท่านเหล่านั้น^{๑๐}

สาร สารทัศนันทน์ ได้ศึกษาเกี่ยวกับประเพณีบุญข้าวสาก ในหนังสือ “บุญข้าวสากชีวิตไทย ชุตบูชาพญาแถน” สรุปความได้ว่า เป็นการทำบุญที่มีจุดประสงค์สำคัญ เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้ญาติที่ถึงแก่กรรมไปแล้ว อุทิศให้เปรตทั่วไป หรือส่งวิญญาณของเปรตให้กลับที่อยู่ของตนด้วย ชาวบ้านจะร่วมกันทำบุญทั้งหมู่บ้าน จะทำสลากพร้อมคำอุทิศใส่กระดาษ บันทึกรับชื่อผู้บริจาคและชื่อผู้จะมารับส่วนกุศลในถาดอาหารของตน เพื่อให้พระสงฆ์จับสลาก พระรูปใดจับได้ของใครก็นำไปถวายรูปนั้น ได้รับอิทธิพลจากเรื่องการอุปติของกาลสิกขิณีใน อรรถกถาธรรมบท เป็นวัฒนธรรมที่ต้งาม ผูกน้ำใจให้ชาวบ้านมีความรักใคร่สามัคคี เป็นการสืบทอดประเพณี และบำรุงพระพุทธศาสนาของท้องถิ่น^{๑๑}

อุดม บัวศรี ได้กล่าวถึงบุญข้าวประดับดิน ไว้ใน “วัฒนธรรมอีสาน” สรุปได้ว่า ข้าวประดับดิน คือ ข้าวพร้อมด้วยอาหารคาวหวาน ที่ชาวบ้านทำเป็นห่อๆ แล้วนำไปวางไว้ตามบริเวณโบสถ์ ตามกิ่งไม้ ลานหญ้า ในตอนเช้ามืดของวันแรม ๑๔ ค่ำเดือน ๙ แล้วกรวดน้ำอุทิศให้แก่ญาติผู้ล่วงลับไปแล้ว เพราะคตินิยมเชื่อว่า พอถึงแรม ๑๔ ค่ำเดือน ๙ บรรดาเปรตญาติจะถูกปล่อยจากนรกขึ้นมารับทานที่ญาติพี่น้องจะบริจาค ทำบุญอุทิศไปให้ตน^{๑๒}

ปราณี วงษ์เทศ ได้กล่าวถึงพิธีกรรมงานศพในประเทศไทยโดยปรารภถึงการตายที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของคนในสังคม ตลอดจนถึงกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ความรู้สึกของสมาชิกในสังคม และเชื่อมโยงความเชื่อของมนุษย์กับวิญญาณของผู้ตายโดยอาศัยพิธีกรรมเป็นสื่อติดต่อความสัมพันธ์กัน ในส่วนของพิธีกรรมศพนั้น ได้กล่าวถึงหลักฐานทางโบราณคดีที่ทำให้ทราบถึงความเชื่อในเรื่องวิญญาณหลังตายแล้วของมนุษย์ในดินแดนที่เป็นประเทศไทยในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ เช่น การพบเปลือกหอย เครื่องเล่นในหลุมศพ บางศพก็มีเครื่องใช้ที่แตกต่างจากศพอื่น

^๙ สัทธา อริยธัมมิก, “บุญสารท แชนโดนตา” **ชีวิตไทย ชุตบูชาพญาแถน**, สำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๐), หน้า ๖๐.

^{๑๐} สุเมธ เมธาวิทยกุล, **สังกัปปิธิกรรม**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไอดีเอ็นเอสโตร์, ๒๕๓๒), หน้า ๕๕.

^{๑๑} สาร สารทัศนันทน์, “บุญข้าวสาก” **ชีวิตไทย ชุตบูชาพญาแถน**, สำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๐), หน้า ๖๐.

^{๑๒} อุดม บัวศรี, **วัฒนธรรมอีสาน**, หน้า ๑๑๐.

สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงความแตกต่างทางฐานะของคนตายในชุมชนนั้นด้วย นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงขั้นตอนของพิธีกรรมศพในปัจจุบัน ตั้งแต่พิธีบอกทางให้แก่ผู้ป่วยใกล้ตาย พิธีอาบน้ำศพ การตั้งศพบำเพ็ญกุศลจนกระทั่งถึงพิธีเผาศพ และวิธีการเก็บเถ้ากระดูก โดยกล่าวให้เห็นถึงรูปแบบพิธีกรรมศพของชาวบ้านและชนชั้นสูงที่มีความแตกต่างกัน ในท้ายเล่มของหนังสือยังได้สรุปพิธีกรรมงานศพ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเชื่อเกี่ยวกับการตายที่มีความเชื่อในอำนาจลึกลับเหนือธรรมชาติ ซึ่งค่อนข้างเป็นสากลที่คนดั้งเดิมทั้งโลกเชื่อถือ พิธีกรรมจึงเป็นเรื่องเกี่ยวกับวิญญาณเป็นส่วนใหญ่ เช่น การเซ่นไหว้อุทิศอาหารไปให้คนตาย การปัดรังควาน เป็นต้น ส่วนความเชื่ออีกประการหนึ่งเป็นความเชื่อทางพระพุทธศาสนาที่มีอิทธิพลเข้ามาทีหลัง พิธีกรรมจะไม่มีขั้นตอนในการจัดศพมากนัก แต่จะมีบทบาทในการให้คำอธิบายตีความหมายความเชื่อในเรื่องบาป บุญ คุณโทษ ทั้งนี้เพื่อให้ผู้ตายมีความสุขในปรโลกมากที่สุด^{๑๓}

ข. งานวิจัย

พระมหาพิรเดช ฐิตเตโช ได้กล่าวไว้ว่าเกิดและตายเป็นของคู่กันเกิดเป็นเบื้องต้นตายเป็นเบื้องปลายแห่งชีวิตของคนเราแต่ละคนเพราะฉะนั้นเกิดและตายจึงต่อเนื่องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มนุษย์ถือเหตุการณ์ทั้งสองนี้เป็นตอนสำคัญเพราะเป็นจุดเริ่มต้นและจุดเบื้องปลายของชีวิต ต้องประกอบพิธีกรรมตามประเพณีเพื่อประโยชน์แห่งความสุขในโลกนี้และโลกหน้าว่าเฉพาะตอนเกิดแม้มีเรื่องต้องทำตามประเพณีน้อยกว่าตอนตายแต่มีเรื่องกระดูกกระดูกมากซึ่งปัจจุบันได้เสื่อมคลายการยึดถือและค่อย ๆ หมดไปเปลี่ยนเป็นความคิดเห็นและความเชื่อถืออย่างสมัยใหม่ ซึ่งเป็นไปตามความรู้และความเจริญของวิชาการสมัยใหม่พิธีเหล่านี้เมื่อทำสืบต่อ ๆ กันมาเกิดเป็นประเพณีเกี่ยวกับชีวิตขึ้นซึ่งมีอยู่ทุกชาติภาษาถ้าว่าด้วยเจตนาที่กระทำจะลงรอยเดียวกันคือ เพื่อความสุขความเจริญ แต่ถ้าด้วยรายละเอียดจะมีต่าง ๆ ที่คล้ายก็มี ทั้งนี้เนื่องมาจากวัฒนธรรมและสภาพสังคมขึ้นชื่อว่าประเพณีหรือไม่ว่าสิ่งใดย่อมมีเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอถ้าประเพณีอยู่คงที่ไม่เปลี่ยนแปลงจะมีลักษณะรัดตัวในที่สุดจะต้องสูญไปในไม่ช้าก็เร็วการประเพณีสืบต่อกันมานานและด้วยความเจริญในการคิดอ่านทำให้การสืบต่อประเพณีถูกดัดแปลงแก้ไขไปตามกาลเทศะจนประเพณีบางอย่างที่มีอยู่เปลี่ยนรูปไปมองไม่เห็นของเดิมหรือบางสิ่งจะยังคงรูปเดิมอยู่ แต่มองไม่เห็นเหตุที่จำต้องหาเหตุผลเอาใหม่ให้เหมาะสมกับศาสนาที่เชื่อถือ^{๑๔}

พระมหาสุพจน์ คำน้อย ได้กล่าวว่า พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการอุทิศส่วนบุญนั้นถือเป็นหน้าที่ที่สังคมมนุษย์ซึ่งมีวิถีชีวิตแนบเนื่องอยู่กับความเชื่อทางศาสนาจะพึงกระทำในคราวที่มีผู้หนึ่งผู้ใดไม่ว่าจะเป็นสมาชิกภายในครอบครัวสมาชิกของชุมชนตลอดจนผู้ที่เป็นญาติมิตรและคนรู้จักรักใคร่คุ้นเคยกันล่วงลับไป(ตาย)หากละเลยไม่กระทำก็ถือว่าคนในสังคมสูญเสียหน้าที่ที่ญาติหรือผู้

^{๑๓} ผู้ช่วยศาสตราจารย์ปราณี วงษ์เทศ, **พิธีกรรมเกี่ยวกับการตายในประเทศไทย**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๘.), หน้า ๔๒.

^{๑๔} พระมหาพิรเดช ฐิตเตโช(กิตติเจริญพราม), “การฟังสวดพระอภิธรรมในพิธีงานศพ ศึกษาเฉพาะกรณีพิธีงานศพในกรุงเทพมหานคร,” วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย), ๒๕๔๕.

เสมือนหนึ่งญาติจะพึงปฏิบัติต่อกันและอาจส่งผลให้ญาติหรือผู้ที่เคารพนับถือกันเสมือนญาติ ซึ่งถ่วงกลับไปไม่ได้รับประโยชน์อย่างที่ควรจะเป็นได้^{๑๕}

ณัฏฐา วาสิงหน ได้อธิบายถึง ปัญหาเกี่ยวเนื่องกับการตายมีมูลเหตุมาจากการไม่รู้ไม่เข้าใจเกี่ยวกับการตาย พระพุทธศาสนามีหลักธรรมที่ช่วยส่งเสริมให้มนุษย์มีท่าทีต่อการตายที่ถูกต้อง คือ พระพุทธศาสนามีทัศนะต่อการตายว่าเป็นจุดเปลี่ยนผ่านของชีวิตที่จะนำไปสู่ภพภูมิต่างๆ และสภาพจิตใจในขณะที่จะตายมีผลต่อภพภูมิใหม่ของผู้ตาย คือ มีจิตเศร้าหมองจะไปทุกข์ตรึงกันข้ามถ้าจิตไม่เศร้าหมองก็จะไปสู่สุคติ การปฏิบัติตนขณะยังไม่ตายคือ พุทธศาสนามีทัศนะว่าชีวิตคือการหมุนเวียนเปลี่ยนไปการเกิดมาครั้งหนึ่งก็ควรจะต้องประกอบความดี และสะสมบุญกุศลอยู่รำไป โดยมีจุดมุ่งหมายว่าเพื่อจะทำลายกิเลสให้หมดสิ้นไปเพื่อจะได้ไม่ต้องมาเวียนว่ายตายเกิดอีก การตายกลายเป็นสิ่งที่ไม่มียุติพลที่จะทำให้ชีวิตมีความสุข โดยมีแนวความคิดว่า มนุษย์สามารถเอาชนะการตายได้ โดยมองว่า การตายเป็นลักษณะของชั้น ๕ ไม่ใช่ตัวตนของเรามนุษย์จะต้องดับอวิชชา ตัณหา อุปาทาน ด้วยแนวปฏิบัติ คือ มรรคมีองค์ ๘ เมื่อปฏิบัติได้ถึงพร้อมและดับกิเลสได้อย่างสมบูรณ์แล้วก็ย่อมบรรลุนิพพานอันเป็นเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา ไม่ต้องกลับมาเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏอีกต่อไป จึงเป็นการเอาชนะการตายโดยสิ้นเชิง^{๑๖}

พระมหาอุทิศ ศิริวรรณ ได้วิจัยเกี่ยวกับ “เปรตในพระไตรปิฎก” สรุปความได้ว่า ความเชื่อเรื่องเปรตมีส่วนเกี่ยวข้องกับพิธีกรรม ประเพณี คตินิยมต่าง ๆ ของชาวพุทธนั้น เป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นถึงหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา เช่น คุณธรรมข้อ “กตัญญู” คือ เรื่องการตอบแทนบุญคุณ เป็นการสะท้อนให้เห็นถึง “ความเกลงกลัวบาป” เพราะมีความเชื่อเรื่องโลกหน้าแฝงอยู่ และกลัวว่าจะต้องตายไปเกิดเป็นเปรตชดใช้ผลกรรมชั่ว สะท้อนให้เห็นถึง “ผลแห่งการบูชา” จะเห็นว่าการนำไทยธรรมมาถวายแก่พระสงฆ์ เพื่ออุทิศผลบุญไปให้แก่เปรต ตลอดจนสะท้อนให้เห็นถึง “สายสัมพันธ์” ระหว่างวงศาคณาญาติและวัดกับบ้าน จะเห็นว่าพิธีกรรม ประเพณี คตินิยมต่างๆ ที่เกิดขึ้นนั้นมีผลทำให้ “ความสัมพันธ์” แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น^{๑๗}

บุญหนา จิมนัง ได้ศึกษา พฤติกรรมการทำบุญของชาวพุทธในเขตอำเภอเมืองจังหวัดขอนแก่น สรุปได้ว่า ในอำเภอเมืองจังหวัดขอนแก่นนั้น นิยมทำบุญตามคติคำสั่งสอนของโบราณที่ได้ยึดถือปฏิบัติสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งเป็นแบบแผนขนบธรรมเนียมประเพณีตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา โดยเน้นในเรื่องบุญกิริยาวัตถุ ๓ มีการบริจาคทาน มีข้าวน้ำโภชนาหาร, เสื้อผ้า, ยารักษาโรค, ที่พักสงฆ์, เสนาสนะ, กุฏิวิหาร เป็นต้น, ศีล คือ การสมาทานศีล ๕ และอุโบสถศีล ในโอกาสต่างๆ เช่น วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา มีวันวิสาขบูชา เป็นต้น, การเจริญจิต ภาวนา

^{๑๕} พระมหาสุพจน์ คำน้อย, “การศึกษาวิเคราะห์คำสอนเรื่องการอุทิศส่วนบุญในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์), ๒๕๔๗.

^{๑๖} ณัฏฐา วาสิงหน, “ความหมายของการตาย: การตีความตามพุทธปรัชญา” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, ภาควิชาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๑.

^{๑๗} พระมหาอุทิศ ศิริวรรณ, “เปรตในพระไตรปิฎก”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๓๖-๓๗.

มีเจริญสติปัฏฐาน ๔ พิจารณา กาย เวทนา จิตและธรรม เป็นต้น จึงกล่าวได้ว่าบุญทั้งสามอย่างนี้ บำเพ็ญได้ง่าย และชาวพุทธส่วนใหญ่ ก็นิยมทำปฏิบัติในวันพระเป็นประจำ^{๑๘}

๖.วิธีดำเนินการวิจัย

สำหรับการวิจัยการศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมที่ปรากฏในประเพณีบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้รูปแบบของการรวบรวมข้อมูล ๒ ประการ คือ

(ก) การศึกษาค้นคว้าจากเอกสารตำราที่เกี่ยวข้องทั้งพระไตรปิฎก อรรถกถาและเอกสารทั่วๆ ไปตามแนวทางของการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) ที่จะต้องอาศัยค้นคว้าจากเอกสารเป็นหลัก

(ข) การรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ด้วยการใช้วิธีการศึกษาเชิงสำรวจเพื่อเข้าถึงข้อมูล ๒ ประการคือ

(๑) การสัมภาษณ์เชิงลึก (Indept Interviews) โดยการสัมภาษณ์พระภิกษุผู้ประกอบพิธีกรรม,ผู้รู้ปราชญ์ท้องถิ่น,เจ้าภาพงานและประชาชนทั่วไปที่เข้าร่วมในประเพณีการทำบุญข้าวประดับดินในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย จำนวนไม่เกิน ๒๐ รูป/คน

(๒)การใช้แบบสัมภาษณ์ด้วยการแจกแบบสอบถาม เพื่อสำรวจทัศนคติของชาวพุทธในเขตเทศบาลหนองคายในการเข้าร่วมในประเพณีการทำบุญข้าวประดับดิน

เมื่อได้รวบรวมข้อมูลทุกส่วนแล้ว ผู้วิจัยจะได้ทำการดำเนินการวิจัย ดังนี้

(๑) ศึกษาข้อมูลจากเอกสารทั้งปฐมภูมิ ทุติยภูมิ และตำราที่เกี่ยวข้องในเรื่องที่ต้องการศึกษา รวมถึงข้อมูลในภาคสนาม

(๒) นำข้อมูลที่ได้อ่านศึกษาวิเคราะห์วิเคราะห์หลักธรรมที่ปรากฏในประเพณีการทำบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายในประเด็นต่าง ๆ

(๓) สรุป และนำเสนอข้อมูลที่ได้

๗. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

(๑) ทำให้ทราบแนวคิดเรื่องการทำบุญอุทิศส่วนบุญกุศลให้กับเปตชนในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

(๒) ทำให้ทราบเกี่ยวกับประเพณีบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย

(๓) ทำให้ทราบหลักธรรมปรากฏในประเพณีบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายในฐานะเป็นสื่อสอนธรรม

^{๑๘} บุญนา จิมานัง, “พฤติกรรมการทำบุญของชาวพุทธในเขตอำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๕), หน้า ๑-๓.